

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

УДК 2-4:316.647.5(53)

DOI: <https://doi.org/10.17721/sophia.2024.23.1>

Емад АБУ АЛРУБ, канд. філос. наук, докторант

ORCID ID: 0000-0003-4286-3640

e-mail: dr.emadabualrub2@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

РЕЛІГІЙНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ В АРАБЬСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ:
НАБУТИЙ ДОСВІД І ПРАКТИКА ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ

Вступ. Наголошено, що дослідження теми релігійної толерантності в арабському світі та врахування досвіду взаєморозуміння у суспільствах із різними культурами та релігійними віруваннями має неабияке значення. Практика злагодності та релігійної доброзичливості між українцями та арабами є актуальним прикладом для розв'язання наявних проблем у зазначених суспільствах.

Методи. Зауважено, що відповідна методологія уможливує формування правильного світогляду і сприяє розвитку толерантності в суспільствах із зазначених країн. Акцентовано, що в цьому контексті головним принципом є об'єктивне вивчення та тлумачення релігійних понять, законів, творів і адекватного перекладу їх змісту. Розкрито значущість вивчення історичних, природно-кліматичних умов появи та еволюції арабської культури для глибокого її осмислення, зокрема сучасного розвитку арабського суспільства. У цьому контексті важливою є інформація щодо прабатьківщини та етногенезу арабів, а також інтерпретація назви цього етносу.

Результат. Визначено період арабської історії, за якого згадана культура досягла найвищого рівня, особливо після об'єднання усього арабського суспільства в єдину державу, а також започаткування нового літочислення за назвою "Гіджри". Зазначено, що важливим питанням також є становище сучасного арабського суспільства, історично-географічний ареал поширення його культури. Підкреслено, що релігійна толерантність є важливою моральною цінністю, необхідною для успішного розвитку суспільств та забезпечення миру в сучасному глобалізованому світі. У цьому контексті вивчення проблеми толерантизації в арабському суспільстві становить практичний інтерес для релігієзнавства, яке вивчає різноманітні напрями релігійних учень.

Висновки. Установлено, що для розв'язання наявних проблем стосовно налагодження діалогу на світоглядному рівні та розвитку взаємин між зазначеними суспільствами необхідне знання української історії, культури, мови, філософії, релігії, зокрема міжнародних відносин, в арабському суспільстві. Доведено, що це питання є актуальним для правильного розуміння та налагодження комунікації та розвитку взаємин. Зокрема, йдеться про необхідність знання арабами-мусульманами релігії, філософії, культури, мови, історії та значення запровадження християнства в Україні-Русі. Важливим чинником є те, що обидві названі релігії є монотеїстичними, котрі уможливають покращення взаєморозуміння між українцями та арабами на світоглядному рівні.

Ключові слова: культура, релігія, історія, світогляд, арабське суспільство, українське суспільство, світогляд, методологія, толерантність.

Вступ

Історичний розвиток та особливості релігійної толерантності в арабському суспільстві та вивчення набутого досвіду й впровадження певних знань на практиці в суспільствах з іншими культурами й релігіями уможливує толерантизацію та взаєморозуміння між людьми, зокрема між різними конфесіями й національними спільнотами.

Аналіз останніх досліджень. Проблема студіювання релігійної толерантності в арабському суспільстві та вивчення набутого досвіду взаєморозуміння між арабами та українцями є об'єктом численних українських і закордонних дослідників, наприклад: Ф. Туранли "Християнські мотиви в Ісламі: деякі аспекти, історіософічне осмислення" (1999), Ф. Туранли "Оповідь про народження Ісуса Христа у святій Книзі Кур'ан" (2000), Я. Полотнюк "Священна книга ісламу" (2006), Емад "Коран як джерело віровчення ісламу" (2006), Л. Владиченко "Розвиток християно-мусульманських відносин в контексті релігійної толерантності" (2007), А. Колодний "Проблеми толерантизації міжконфесійних відносин в Україні" (2008), Ю. Кочубей "Ісламська релігійна думка і проблеми сучасності: Мардінська декларація" (2011), Є. Харьковченко "Дискурс "Софія" від античності до християнства, О. Гуцуляк "Ісламський фактор в "філософії традиціоналізму" (2019), Емад Абу Алруб "Релігійна толерантність в українському суспільстві: набутий досвід, упровадження" (2022), Емад Абу

Алруб "Методологія дослідження толерантності між арабським і українським суспільствами (2022) та інших.

Мета дослідження полягає в окресленні характерних рис релігійної толерантності й вивченні набутого досвіду взаєморозуміння, що притаманні арабському суспільству, а також урахування та виявлення позитивних особливостей у суспільствах з різними культурами та релігійними віруваннями, зокрема в українському.

Наукова новизна дослідження полягає в осмисленні різних культур і релігій у контексті цивілізаційного виміру задля об'єктивного студіювання проблеми релігійної толерантності з метою налагодження діалогу на світоглядному рівні в арабському та українському суспільствах.

Методи

Для розв'язання порушеної проблеми необхідне застосування відповідної методології, котра уможливує формування правильного світогляду і сприяє розвитку толерантності в суспільствах зазначених країн. Головним методологічним принципом є об'єктивне вивчення та тлумачення релігійних понять, законів, творів і адекватного перекладу їх змісту. Завдання цього студіювання полягає у з'ясуванні особливості зазначеного соціуму та досвіду налагодження і розвитку взаємопорозуміння. У дослідженні зазначеної теми наголошується на важливості вивчення історичних, природно-кліматичних умов появи та еволюції арабської культури для глибокого її осмислення, зокрема сучасного розвитку арабського суспільства. У цьому контексті важливою є інфор-

мація щодо прабатьківщини та етногенезу арабів, а також інтерпретація назви цього етносу.

Результати

Одним із найважливіших принципів забезпечення єдності та сталого розвитку суспільства є практика злагоди, доброзичливості та релігійної толерантності між громадянами, а надто – між конфесіями з різними релігійними віруваннями. У попередніх наших дослідженнях поняття "толорантності" ми зазначили як таке, що "...характеризує таку морально-практичну орієнтацію, "технологію" поведінки соціальних агентів (конфесій, релігійних груп, віруючих) у процесі їхніх взаємовідносин, яка передбачає взаємоповагу, свідому відмову від зверхності або обмеження прав і гідності одним одним" (Абу Алруб, 2022b, с. 5–11)¹. Отже, релігійна толорантність є важливою моральною цінністю, котра необхідна для успішного розвитку суспільств та забезпечення миру в сучасному глобалізованому світі. У цьому контексті вивчення проблеми толорантизації в арабському суспільстві становить практичний інтерес для релігієзнавства, яке вивчає різноманітні напрями релігійних учень. Водночас студіювання характерних рис порушеної проблеми, зокрема християнських мотивів в ісламській релігії, має важливе значення для посилення релігійної толорантизації (Туранлі, 1999, 2000, с. 182–187). Варто враховувати також і переосмислювати набутий досвід взаєморозуміння у суспільствах із різноманітними цивілізаційними вимірами в умовах стрімкого розвитку взаємозв'язків та взаємопроникнення національних культур і традицій різних народів (Юрій та ін., 2012, с. 74–92; Гуцуляк, 2015, с. 42–57). Продовжуючи розгляд теми цього дослідження, варто звернути увагу на історично-географічні умови появи та еволюцію ісламської релігії в арабському соціумі. Зокрема, об'єктивне розуміння особливостей культури й вірування арабів потребує відповідного знання еволюції їхнього суспільства з найдавніших часів до сучасності. Адже варто сказати, що початковий етап арабської історії недостатньо досліджений через несприятливі природно-кліматичні умови. Водночас у науці прабатьківщину арабів зазвичай називають Аравійський півострів, але, незважаючи на це, існують різні версії щодо цього питання.

Стосовно тлумачення терміна "араб" (العرب) варто зазначити, що це слово має кілька лінгвістичних пояснень: за однією версією, яка є малоімовірною, воно має семітське коріння, що означає "захід", і використовувалося людьми Месопотамії – однією з відомих цивілізацій на Близькому Сході з метою визначення назви етносу, що населяв західний беріг річки Євфрат. Водночас більш імовірним і теоретично обґрунтованим поясненням зазначеного терміна варто розглядати "кочівник, переселенець". Поряд із цим слово "араб" має арамейське коріння *arabha*, що означає "степ, пустеля", а інше поняття – *erebhe* вживається для тлумачення арабського образу життя, котре пов'язане зі степом. Найбільш розвинутим періодом арабської історії, без сумніву, вважається ісламський, котрий був започаткований літочисленням – Гіджри. 622 рік є датою переселення пророка з Мекки до Медини й початком зазначеного літочислення – 1 дня місяця Мугаррем (Yıldız, 2010, s. 487–490). У часи наземного життя пророка Мугаммеда (м. бл. й.) (570–622 pp.) землі Аравії було об'єд-

нано в єдину ісламську державу, а час правління халіфа Ебу Бекіра (632–634 pp.) характеризується найпотужнішими воєнними подіями і здобуттям нових територій. Продовжуючи розгляд зазначеного питання, варто сказати, що ісламський період історії розвитку арабського суспільства, який триває з 622 року н. е. до сьогодні, має особливе значення з огляду на розуміння сенсу релігійного життя як важливого чинника в цивілізаційному вимірі. Також зазначимо, що араби посідають перше місце за чисельністю та поширенням серед народів семітського походження. Принагідно зазначимо, що в теперішній час існує 22 незалежних арабських держави, котрі розташовані на Аравійському півострові та Північній Африці, а загальна чисельність їхнього населення досягає приблизно 450 мільйонів людей (Yıldız, 1991, s. 272–276).

Продовжуючи далі розгляд цього питання, варто наголосити, що належне знання на світоглядному рівні про український антро- і культурогенез (Смірнов, 2001, с. 41–68), зокрема вивчення української мови, історії, релігії, філософії, міжнародних відносин тощо в арабському суспільстві має рівнозначну значущість для правильного розуміння та налагодження комунікації та розвитку в різних галузях між двома народами. Продовжуючи цю тезу, важливим аспектом зазначеного питання є те, що арабське суспільство є мусульманським, а українське – християнським, тобто переважна більшість людей у цих країнах сповідують монотеїстичні релігії, котрі проповідують ідею єдиного Господа Всевишнього. Цей чинник сприяє кращому взаєморозумінню між людьми названих етносів. Немаловажне значення має знання в арабському суспільстві історії запровадження християнства в Україні-Русі в X ст. і його вплив на розвиток відповідного світогляду, філософії, культури, писемності, літописання та піднесення української держави – Русі, котра "...утворилася і розвивалася у контексті загальноєвропейського історико-культурного процесу та проіснувала з середини IX до середини XIII ст. Вона сприймала здобутки європейської цивілізації, водночас роблячи помітний внесок у світову культуру...", як зазначає відомий український історик-джерелознавець Ярослав Калакура (Калакура, 2012, с. 71).

Заслугове у увагу також думка іншого українсько-історика, лінгвіста і сходознавця Юрія Кочубея, котрий у своєму дослідженні "Ісламська релігійна думка і проблеми сучасності: Мардінська декларація" зазначає: "У своїх рекомендаціях учасники [зазначеної декларації] підкреслювали важливість глибокого дослідження у всіх ісламських наукових і навчальних закладах проблем історичних обставин та умов, у яких у минулому визначні улеми² оприлюднювали ті чи інші фетви³, наголошували на необхідності вивчення спадщини шейхуль-іслама Ібн Теймійї та інших видатних науковців, рекомендували утворити Мардінський центр дослідження ісламської політичної теорії, а також скликати щорічні конференції в Європі для дослідження і глибокого вивчення ісламської концепції миру та мирного співіснування між державами / спільнотами і релігіями" (Кочубей, 2011, с. 122–126). Варто сказати, що зазначена декларація є актуальною для подолання упереженого ставлення до становища мусульманського

² Ulemâ / علماء – ідеться про мусульманських учених-теологів (див.: İpşirli, 2000, s. 141–145).

³ Fetvâ / الفتوى – цей термін означає тлумачення про події, явище, поведінки та вчинки людини, накази тащо згідно з положеннями ісламського закону – шариату з метою розв'язання наявних проблем (див.: Atar, 1995, s. 486–496).

населення на Близькому та Центральному Сході шляхом об'єктивного вивчення та поширення необхідних знань про згадану релігію, як зазначає названий учений.

Продовжуючи дослідження розглядуваної проблеми, варто нагадати, що Одкровення ісламської релігії¹ відбулося у 610 році за християнським літочисленням на Аравійському півострові в Мекці. У цьому році, тобто в 40 році наземного життя (570–632 рр.) пророка Мугаммеда (м. бл. й.) Господа Всевишнього Аллага (Allah) відбулося послання святих слів, яке тривало до кінця Його життя. Перші послані Йому слова складають 1–5 аїєтів 96 сури (Абу Алруб, 2022а, с. 6) "Аль-Аляк" ("Згусток") тексту святої книги релігії Кур'ану (Корану).

Ім'ям Аллаха Милостивого, Милосердного!

1. Читай! Ім'ям Господа твого,

2. створив людину зі згустку крові!

3. Читай! Господь твій – Найщедріший,

4. Який навчав письму пером.

5. Навчав людину того, чого вона не знала (Преславний Коран..., б. д., с. 952; The Holy Qur-ān, 1992, p. 1980²).

Отже, ці святі слова є підтвердженням появи ісламської релігії на землі та проголошенням Господом Всевишнім (Allah) свого посланника Мугаммеда (м. бл. й.) пророком; також говориться про створення людини та про необхідність просвітництва серед людей тощо.

Варто наголосити на тому, що тексти названої книги було написано графікою у стилі *куфі* (الكوفي / Kūfī) давньоарабською мовою, яка поширювалася передусім на аравійському півострові³, згодом на теренах Аравійського халіфату, який було започатковано в 632 році.

Фрагмент тексту зі Священного Кур'ану, який написаний графікою в стилі *куфі* (Бібліотека імені Сулемана Кануні, Аїа-Софія, № 23) (Zennūn, & Serin, 2002, s. 342–345).

У дослідженнях видатного українського арабіста Віктора Крюкова йдеться про те, що названої ісламської держави "... володіння в середині VIII століття простягалися від Атлантичного океану на заході до ріки Інд на сході, й від передгір'їв Піренейських гір, Великого Кавказького пасма та від південного узбережжя Аральського моря на півночі до південних меж Марокко і Єгипту, а також до південно-східного узбережжя Індійського океану на півдні" (Крюков, 2009, с. 12). Учений, окреслюючи володіння та історично-географічне розташування згаданого халіфату, зокрема підкреслює, що "... арабомовна культура названої держави успадкувала риси античної, персидської, арамейської та індійської цивілізацій" (Крюков, 2009, с. 12; Kharkovshchenko, 2019, p. 279–289). Щодо ідеологічних засад халіфату того часу, зазначений історик-арабіст писав так: "Відмітною ознакою ісламської за своїми ідеологічними засадами культури Аравійського халіфату в той час була відсутність у цій державі станових, етнічних, релігійних та інших обмежень щодо залучення людей до наукової діяльності. Таке становище обумовило швидке поширення світської освіти та наукових знань серед заможних верств населення названої мусульманської імперії" (Крюков, 2009, с. 12–14). Крім того, зазначимо, що розвиток, функціонування та поширення різноманітних цивілізацій у межах однієї великої держави сприяло

взаємозапозиченню культур і становленню толерантності в суспільстві. Тому вивчення цієї релігії та впровадження її законів на практиці відбулося з самого початку появи ісламу на землі. Цей понад тисячолітній процес триває донині в арабському історично-географічному просторі (Berki et al., 1986, s. 57–58). У зв'язку з цим ретельне вивчення та впровадження законів названої релігії в арабському суспільстві має найбільш давню традицію, на відміну від інших країн з мусульманським віруванням (Полотнюк, 2006, с. 416–425; Абу Алруб, 2006, с. 103–106). Водночас треба підкреслити, що вивчення та сповідування ісламу відбувалося і за межами кордонів Аравійського півострова на теренах названого халіфату, а згодом така тенденція поширювалася у різних частинах світу, зокрема в Європі, Азії, на Близькому Сході, в країнах Океанії тощо.¹²³

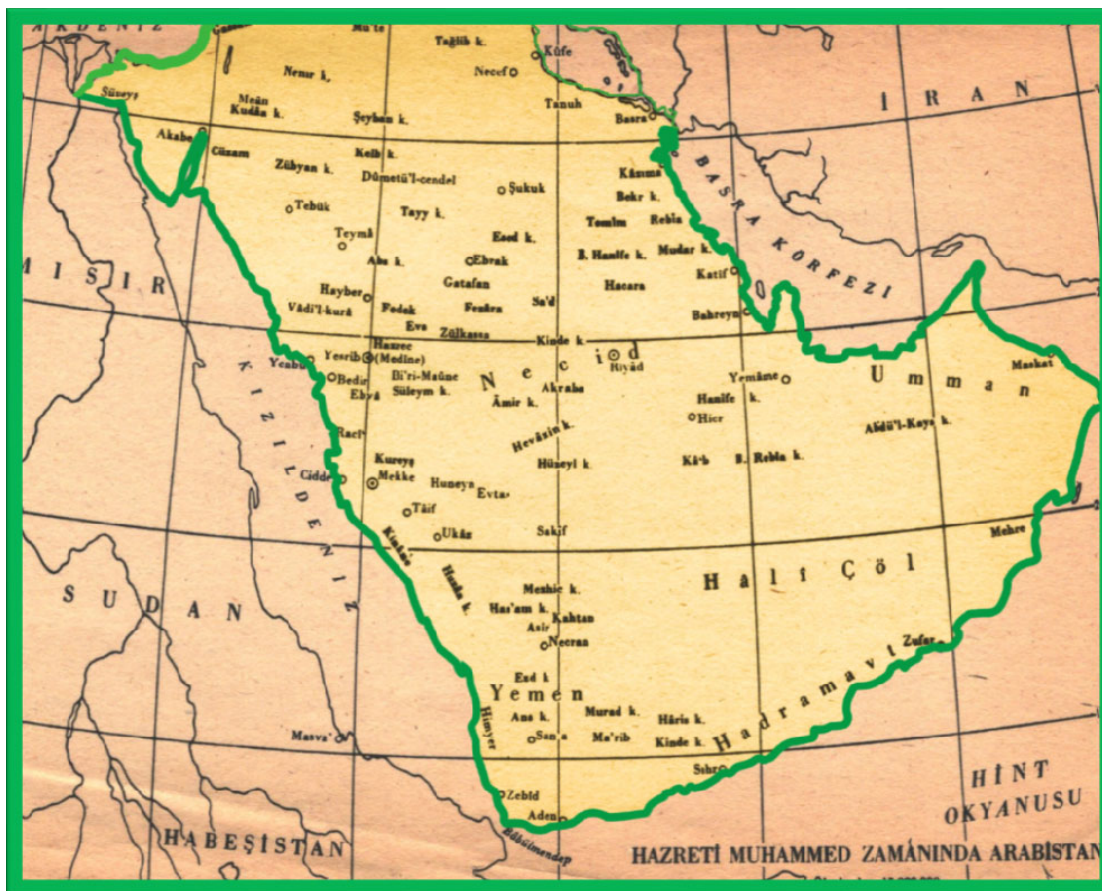
¹ Етимологія слова "Іслам" в тлумачному словнику означає "визволення, поклоніння, покірність, чинити злагоду та мир" (див.: Sinanoğlu, 2001, s. 1–2).

² The Holy Qur-ān: English translation of the meanings and Commentary. Publisher: The Custodian of The Two Holy Mosques King Fahd Complex for The Printing of The Holy Qur-ān. Al-Madinah Al-Munawarah Muṣḥaf Al-Madinah An-Nabawiyah. The Kingdom of Saudi Arabia, 1413 H. (1992). 2092 p.

³ Аравійський півострів є найбільшим в азіатському континенті та розташований у його західно-південній частині.

На особливу увагу заслуговує поширення ісламської релігії в Україні, зокрема сповідання її кримськими татарами. У цьому контексті розвиток практики та впровадження набутого досвіду толерантизації в

арабському світі та його врахування в українському суспільстві має важливе значення для забезпечення розвитку християнсько-мусульманських взаємин (Владиченко, 2007, с. 136–142).

Карта Аравійського півострова за часів життя пророка Мугаммеда (м. бл. й.) VI–VII ст. із зображенням лінії його меж зеленим кольором і території – золотистим кольором (Berki et al., 1986)

У цьому контексті об'єктивне вивчення проблематики взаєморозуміння та релігійної толерантності в арабському суспільстві має бути прикладом для наслідування в інших соціумах з притаманними їм культурами та релігійними віруваннями, зокрема в українському багатокультурному суспільстві з різноманітними віруваннями задля забезпечення його толерантизації та розвитку (Абу Алруб, 2022а, с. 4–9). Такий метод роботи є актуальним для розв'язання наявних проблем у зазначених суспільствах, що сприятиме встановленню релігійної доброзичливості між людьми.

Дискусія і висновки

Підсумовуючи дослідження зазначеної теми, варто підкреслити, що вивчення проблеми релігійної толерантності в арабському суспільстві та врахування набутого ними досвіду взаєморозуміння є важливим для вирішення наявних питань у суспільствах з різними культурами та релігійними віруваннями, зокрема в українському. Немаловажне значення має студіювання проблеми щодо становлення сучасного арабського суспільства, його історії, географії та культури, зокрема появи ісламської релігії та ареалу її поширення. Для налагодження діалогу на світоглядному рівні та розвитку взаємин між арабським та українським суспільствами не-

обхідне знання арабами також української історії, культури, мови, філософії, релігії тощо, зокрема й запровадження християнства в Україні-Русі. У цьому контексті варто врахувати, що мусульманство та християнство є монотеїстичними віруваннями, котрі сприяють покращенню взаєморозуміння між українцями та арабами на світоглядному рівні. Така робота має передусім бути організована на фаховому рівні шляхом здійснення досліджень, зокрема й організації наукових заходів, культурологічних екскурсій, стажування студентів і викладачів у провідних університетах держав Аравії, а також видання книг для забезпечення фахового навчального процесу з метою формування правильного світогляду, який сприяє розвитку толерантизації суспільств.

Список використаних джерел

- Абу Алруб, Е. (2022а). Методологія дослідження толерантності між арабським і українським суспільствами. *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*, 2(20), 4–9. <https://doi.org/10.17721/sophia.2022.20.1>
- Абу Алруб, Е. (2022b). Релігійна толерантність в українському суспільстві: Набутий досвід, упровадження. *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*, 1(19), 5–11. <https://doi.org/10.17721/sophia.2022.19.1>
- Абу Алруб, Е. (2006). Коран як джерело віровчення ісламу. У А. Є. Конверський, С. В. Руденко, В. А. Бугров, Т. П. Кононенко, І. С. Добронравова, Д. В. Неліпа, М. І. Обушний, В. І. Панченко, А. О. Приятельчук, М. Ю. Русин, Є. А. Харьковченко, І. В. Хоменко,

- V. F. Tsvikh, L. O. Shashkova, P. P. Shlyakhtun, Y. A. Sobolevskiy, & V. E. Turenko (Eds.), *Days of science of the faculty of philosophy* (pp. 103–106). PPC "Kyiv University" [in Ukrainian].
- Atar, F. (1995). Fatwa. In *Islamic Encyclopedia* (Vol. 12, pp. 486–496). Turkish Religious Foundation.
- Berki, A. H., Keskiöglu, O., & Enbiyâ, H. (1986). *Hazretî Muhammed and his life*. Ministry of religious affairs publications.
- Hutsulyak, O. (2015). The Islamic factor in the "philosophy of traditionalism". In *Tradition and traditionalism: Almanac 2014–2015* (pp. 42–57). "Nilan-NTD" LLC [in Ukrainian]. https://www.academia.edu/36930294/Гуцуляк_О_Б_Исламский_фактор_в_философии_традиционализма_Традиция_і_традиціоналізм_Альманах_2014_2015_Інститут_філософії_імені_Г_С_Сквороди_НАН_України_Вінниця_ТОВ_Нілан_НТД_2015_С_42_57
- İpşirli, M. (2000). Science. In *Islamic encyclopedia* (Vol. 22, pp. 141–145). Turkish Religious Foundation.
- Kalakura, Y. S. (2012). *Ukrainian historiography*. Genesis [in Ukrainian].
- Kharkovshchenko, Ye. (2019). "Sophia" discourse from antiquity to christianity. *Studia Warmińskie*, 56, 279–289. <https://doi.org/10.31648/sw.3530>
- Kochubey, Yu. (2011). Islamic religious thought and contemporary problems: The Mardin declaration. *Bulletin of Lviv University. Philological series*, 53, 122–126 [in Ukrainian].
- Kryukov, V. G. (2009). *Al-Khuvarizmi about "Sarmatia – the land of the Burjans" and its neighboring "countries"*. State Institution "Taras Shevchenko LNU" [in Ukrainian].
- Polotniuk, Ya. (2006). The holy book of Islam. In L. V. Hrytsyk (Ed.), *Foreign literature: Materials for the study of the literature of the foreign East*. PPC "Kyiv University" [in Ukrainian]. https://shron1.chtyvo.org.ua/Hrytsyk_L/Zarubizhna_literatura_Materialy_do_vyvchennia_literatur_zarubizhnoho_Skhodu_Khrestomatia.pdf
- Sinanoğlu, M. (2001). Islam. In *Islamic Encyclopedia* (Vol. 23, pp. 1–2). Turkish Religious Foundation.
- Smirnov, S. V. (2001). Origin of culture. The process of cultural genesis on the territory of Ukraine. In Yu. S. Aseev, V. D. Baran & I. A. Baranov (Eds.), *History of Ukrainian culture: Vol. 1. History of the culture of the ancient population of Ukraine* (pp. 41–68). Naukova dumka [in Ukrainian].
- The Glorious Koran: Translation of the meanings in the Ukrainian language* (M. Yakubovych, Trans.). (n.d.). King Fahd Center for the printing of Preslavny Suva [in Ukrainian]. https://d1.islamhouse.com/data/uk/ih_books/single/uk_meanings_of_Quran_in_Ukrainian.pdf
- The Holy Qur-ān: English translation of the meanings and commentary*. (1992). The custodian of the two holy mosques king fahd complex for the printing of The Holy Qur-ān. Al-Madinah Al-Munawarah Muşhaf Al-Madinah An-Nabawiyah. The Kingdom of Saudi Arabia, 1413 H.
- Turanly, F. (1999). Christian motifs in Islam: Some aspects, historiosophical understanding. In M. Bandrivskiy (Ed.), *History of religions in Ukraine* (pp. 180–182). Logos [in Ukrainian].
- Turanly, F. (2000). The story of the birth of Jesus Christ in the Holy Book of the Qur'an. In V. Hayuk (Ed.), *History of religions in Ukraine* (pp. 182–187). Logos [in Ukrainian].
- Vladychenko, L. D. (2007). Development of Christian-Muslim relations in the context of religious tolerance. *Religious freedom*, 12, 136–142 [in Ukrainian]. <http://repository.rshu.edu.ua/id/eprint/10324/1/Шураева%20Л.%20Православні%20церкви...pdf>
- Yıldız, H. D., & Arap, I. (1991). History. In *Islamic Encyclopedia* (Vol. 3, pp. 272–276). Turkish Religious Foundation.
- Yıldız, H. D., & Takvim. (2010). In *Islamic Encyclopedia* (Vol. 39, pp. 487–490). Turkish Religious Foundation.
- Yuriy, M. F., Aleksievets, L. M., Kalakura, Y. S., & Udod, O. A. (2012). *Ukraine of the earliest times – the 18th century: Civilizational context of knowledge* (Book 1). Aston [in Ukrainian]. https://shron1.chtyvo.org.ua/Reient_Oleksandr/Ukraina_naidavnishoho_chasu_XVIII_stolittia_tsyvilizatsiinyi_kontekst_piznannia.pdf
- Zennün, Y., & Serin, M. (2002). Kufi / الكوفي, Islam. In *Encyclopedia of Islam* (Vol. 26, pp. 342–345). Turkish Religious Foundation.
- Отримано редакцією журналу / Received: 10.04.24**
Прорецензовано / Revised: 24.04.24
Схвалено до друку / Accepted: 15.05.24
- V. F. Tsvikh, L. O. Shashkova, P. P. Shlyakhtun, Y. A. Sobolevskiy, & V. E. Turenko (Eds.), *Дні науки філософського факультету* (с. 103–106). ВПЦ "Київський університет".
- Владиченко, Л. Д. (2007). Розвиток християно-мусульманських відносин в контексті релігійної толерантності. *Релігійна свобода*, 12, 136–142. <http://repository.rshu.edu.ua/id/eprint/10324/1/Шураева%20Л.%20Православні%20церкви...pdf>
- Гуцуляк, О. (2015). Исламский фактор в "философии традиционализма". У *Традиція і традиціоналізм: Альманах 2014–2015* (с. 42–57). ТОВ "Нілан-НТД". https://www.academia.edu/36930294/Гуцуляк_О_Б_Исламский_фактор_в_философии_традиционализма_Традиция_і_традиціоналізм_Альманах_2014_2015_Інститут_філософії_імені_Г_С_Сквороди_НАН_України_Вінниця_ТОВ_Нілан_НТД_2015_С_42_57
- Калакура, Я. С. (2012). *Українська історіографія*. Генеза.
- Кочубей, Ю. (2011). Исламська релігійна думка і проблеми сучасності: Мардинська декларація. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*, 53, 122–126.
- Крюков, В. Г. (2009). *Ал-Хуварізімі про "Сарматію – землю бурджанів" та сусідні з нею "країни"*. ДЗ "ЛНУ імені Тараса Шевченка".
- Полотнюк, Я. (2006). Священна книга ісламу. У Л. В. Грицик (Ред.), *Зарубіжна література: Матеріали до вивчення літератур зарубіжного Сходу*. Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет". https://shron1.chtyvo.org.ua/Hrytsyk_L/Zarubizhna_literatura_Materialy_do_vyvchennia_literatur_zarubizhnoho_Skhodu_Khrestomatia.pdf
- Преславний Коран: Переклад смислів українською мовою* (М. Якубович, Пер.). (б. д.). Центр імені Короля Фагда з друку Преславного Сувою. https://d1.islamhouse.com/data/uk/ih_books/single/uk_meanings_of_Quran_in_Ukrainian.pdf
- Смирнов, С. В. (2001). Походження культури. Процес культурогенезу на теренах України. У Ю. С. Асеев, В. Д. Баран & І. А. Баранов (Ред.), *Історія української культури: Т. 1. Історія культури давнього населення України* (с. 41–68). Наукова думка.
- Туранли, Ф. (1999). Християнські мотиви в Ісламі: Деякі аспекти, історіософічне осмислення. У М. Бандрівський (Ред.), *Історія релігій в Україні* (с. 180–182). Логос.
- Туранли, Ф. (2000). Оповідь про народження Ісуса Христа у Святий Книж Кур'ан. У В. Гаюк (Ред.), *Історія релігій в Україні* (с. 182–187). Логос.
- Юрій, М. Ф., Алексієвеч, Л. М., Калакура, Я. С., & Удод, О. А. (2012). *Україна найдавнішого часу – XVIII століття: Цивілізаційний контекст пізнання* (Кн. 1). Астон. https://shron1.chtyvo.org.ua/Reient_Oleksandr/Ukraina_naidavnishoho_chasu_XVIII_stolittia_tsyvilizatsiinyi_kontekst_piznannia.pdf
- Atar, F. (1995). Fetvâ. V *İslâm Ansiklopedisi* (H. 12, s. 486–496). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Berki, A. H., Keskiöglu, O., & Enbiyâ, H. (1986). *Hazretî Muhammed ve Hayatı*. Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları.
- İpşirli, M. (2000). İlimiye. V *İslâm Ansiklopedisi* (H. 22, s. 141–145). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kharkovshchenko, Ye. (2019). "Sophia" discourse from antiquity to christianity. *Studia Warmińskie*, 56, 279–289. <https://doi.org/10.31648/sw.3530>
- Sinanoğlu, M. (2001). İslâm. V *İslâm Ansiklopedisi* (H. 23, s. 1–2). Türkiye Diyanet Vakfı.
- The Holy Qur-ān: English translation of the meanings and commentary*. (1992). The custodian of the two holy mosques king fahd complex for the printing of The Holy Qur-ān. Al-Madinah Al-Munawarah Muşhaf Al-Madinah An-Nabawiyah. The Kingdom of Saudi Arabia, 1413 H.
- Yıldız, H. D., & Arap, I. (1991). Tarih. V *İslâm Ansiklopedisi* (H. 3, s. 272–276). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Yıldız, H. D., & Takvim. (2010). V *İslâm Ansiklopedisi* (H. 39, s. 487–490). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Zennün, Y., & Serin, M. (2002). Kûfî / الكوفي, İslâm. V *İslâm Ansiklopedisi* (H. 26, s. 342–345). Türkiye Diyanet Vakfı.

Reference

- Abu Alrub, E. (2022a). Methodology of tolerance research between Arab and Ukrainian societies. *Sophia. Human and Religious Studies Bulletin*, 2(20), 4–9 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.17721/sophia.2022.20.1>
- Abu Alrub, E. (2022b). Religious tolerance in Ukrainian society: Experience gained, implementation. *Sophia. Human and Religious Studies Bulletin*, 1(19), 5–11 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.17721/sophia.2022.19.1>
- Abu Alrub, E. (2006). The Koran as a source of Islamic beliefs. In A. E. Konverskiy, S. V. Rudenko, V. A. Bugrov, T. P. Kononenko, I. S. Dobronravova, D. V. Nelipa, M. I. Obushny, V. I. Panchenko, A. O. Priyatelchuk, M. Yu. Rusyn, E. A. Kharkivshchenko, I. V. Khomenko,

ABU ALRUB Emad, PhD (Philos.), Doctoral Student
ORCID ID: 0000-0003-4286-3640
e-mail: dr.emadabualrub2@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

RELIGIOUS TOLERANCE IN THE ARAB SOCIETY: GAINED EXPERIENCE AND PRACTICE OF MUTUAL UNDERSTANDING

B a c k g r o u n d . *It is emphasized that the study of the topic of religious tolerance in the Arab world and taking into account the experience of mutual understanding in societies with different cultures and religious beliefs is of great importance. The practice of harmony and religious goodwill between Ukrainians and Arabs is a relevant example for solving existing problems in these societies.*

M e t h o d s . *It was noted that the appropriate methodology enables the formation of the correct worldview and contributes to the development of tolerance in the society of the specified countries. Emphasized. that in this context the main principle is the objective study and interpretation of religious concepts, laws, works and adequate translation of their content. The significance of the study of the historical, natural and climatic conditions of the emergence and evolution of Arab culture for its deep understanding, in particular the modern development of Arab society, is revealed. In this context, information about the ancestral homeland and ethnogenesis of the Arabs, as well as the interpretation of the name of this ethnic group, is important.*

R e s u l t s . *The period of Arab history during which the said culture reached its highest level was determined, especially after the unification of the entire Arab society into a single state, as well as the initiation of a new calendar named "Hijras". It is noted that an important issue is also the situation of modern Arab society, the historical and geographical area of the spread of its culture. It is emphasized that religious tolerance is an important moral value necessary for the successful development of societies and ensuring peace in the modern globalized world. In this context, the study of the problem of tolerance in Arab society is of practical interest for religious studies, which studies various directions of religious teachings.*

C o n c l u s i o n s . *It has been established that in order to solve existing problems related to the establishment of dialogue at the worldview level and the development of relations between the mentioned societies, knowledge of Ukrainian history, culture, language, philosophy, religion, in particular international relations, in the Arab society is necessary. It has been proven that this question is relevant for the correct understanding and establishment of communication and development of relations. In particular, it is about the need for Muslim Arabs to know religion, philosophy, culture, language, history and the importance of introducing Christianity in Ukraine-Russia. An important factor is that both mentioned religions are monotheistic, which makes it possible to improve mutual understanding between Ukrainians and Arabs at the worldview level.*

K e y w o r d s : *Culture, religion, history, worldview, Arab society, Ukrainian society, worldview, methodology, tolerance*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.